

Татаровська О. В.

ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ

Проаналізовано багатоаспектне поняття заперечення. Зосереджена увага на різноманітних функціях заперечення на певних мовних рівнях. Зроблено спробу показати багатофункціональну природу заперечення в природній мові. Доведено, що інтерпретація категорії заперечення здійснюється в межах дії сфери заперечення.

Ключові слова: сфера дії заперечення, багатофункціональна природа, природна мова, категорія заперечення.

Татаровская О. В. Традиционные методы исследования отрицания. – Статья.

Проанализировано многоаспектное понятие отрицания. Внимание сосредоточено на разнообразных функциях отрицания на определенных языковых уровнях. Сделана попытка показать многофункциональную природу отрицания в природном языке. Доведено, что интерпретация категории отрицания осуществляется в рамках сферы действия отрицания.

Ключевые слова: сфера действия отрицания, многофункциональная природа, природный язык, категория отрицания.

Tatarovska O. V. Traditional methods of negation research. – Article.

The notion of negation has been analyzed from different angles. The attention has been focused on the different functions of category of negation can perform at the variety of levels. The attempt to show the multifunctional nature of negation in natural language has been made. It has been proved that interpretation of the category of negation is being fulfilled in terms of scope of negation.

Key words: scope of negation, multifunctional nature, natural language, category of negation.

Як відомо, заперечення – поняття багатоаспектне, що й робить його предметом дослідження різних галузей знання (окрім мовознавства, заперечення вивчали в межах філософії, логіки, психології). Ця обставина впливає на інтерпретацію категорії заперечення й у мовознавстві. Розмаїття трактувань пояснюється також і тим, що заперечення проявляється на різних мовних рівнях, об'єднуючи різноманітні за своєю структурою та граматичним статусом мовні засоби. Термін «заперечення» застосовується до явищ, відокремлених та водночас об'єднаних за різними критеріями, які лише частково збігаються за діапазоном [22, 56–64]. На різних етапах розвитку мовознавства, залежно від напрямку дослідження та галузі науки, підходи до проблеми заперечення та його визначення різнилися. Відповідно, змінювалися методи дослідження та способи опису мовного явища.

Вираження та інтерпретація заперечення в природній мові тривалий час цікавили філософів, логіків та лінгвістів. Праця Л. Горна «*A natural history of negation*» (1989 р.) починається з твердження, що всі людські системи комунікації мають певну репрезентацію заперечення. Жодна система комунікації тварин не містить заперечних тверджень, тому не може мати засобів для вираження правди, брехні, іронії, незгоди чи протиріч. Л. Горн стверджує, що, незважаючи на простоту пропозиційної логіки, форма та функція заперечних тверджень у звичайній мові є далекими від прозорості та простоти. Абсолютна симетрія між афінативною та негативною пропозицією в логіці не відображається відносною симетричністю в структурі мови та її узусі [14, 2–10].

В універсальних граматиках минулого (19 ст.) зустрічаються типові класифікації носіїв заперечення (*Negationsträger*). Наприклад, англійське *not* відносять до рубрики «атрибути строгого поряд-

ку», що фактично відповідає класу прислівників. *No one* (поруч із *this, that, any, other, some, all*) відносять до категорії займенникових артиклів (*Pronominal Articles*). Згідно з концепцією загальної граматики слова-заперечення В. Вельте відносять до розряду прислівників [19, 73].

Психолінгвістика й заперечення. Заперечення почали досліджувати представники різних напрямів лінгвістики, що у свою чергу мало вплив на характеристику цієї мовної категорії. Своєрідне тлумачення заперечення отримало в працях психолінгвістів. В. Вундт, наприклад, підкреслював, що заперечення – це не лише чисто логічне явище, а також і носій оціночного почуття [19, 70–92]. На певний зв'язок заперечення з ефектністю вказував і Ф. Бруно. Власне емпатичний наголос на повнозначному слові, яке виконувало функцію підсилення заперечення, призводив до того, що таке слово саме ставало запереченням речення. Вчений зауважував, що афект, емпатичне заперечення стало основою подвійного заперечення (*doppelte Negation*), яке є нормою для слов'янських та романських мов, проте було втрачене германськими [4, 78]. Перехід останніх (за винятком певних діалектів) виключно до мононегативної структури однопредикатного речення Ф. Бруно пояснював висунанням на передній план логічного начала. Мононегативна конструкція набуває широкого розповсюдження, охоплюючи й емпатичні утворення. З появою книгодрукування вона підтримується письмом, призводячи поступово до витіснення з ужитку полінегативної конструкції (множинного заперечення). На думку Ф. Бруно, про емпатичність заперечення свідчить і те, що воно є складовою частиною афективного мовлення. Вчений вважав, що на це вказує й етимологія деяких заперечних часток. Так, в окремих мовах до таких одиниць відносимо примітивні

вигуки зі значенням відрази, які на пізнішому етапі розвитку мови отримали значення незгоди чи відкидання певної думки як неприйнятної [4, 78].

У різний час проблема класифікації заперечення, крім В. Вундта, Ф. Бруно, цікавила й інших представників психолінгвістики. Попередник Ф. Бруно В. Гіннекен визначив заперечення як вираження почуттів спротиву [19, 199–205]. Вже пізніше в 70-х рр. вивченню цієї категорії присвячено нові роботи психолінгвістичного напрямку, зокрема книгу Б. де Буасон-Бардье [8] та монографічне дослідження Н. Бакрі [7], які відкрили нову сторінку у вивченні функціонального заперечення. З кінця 50-х рр. минулого століття здійснюються спроби дослідження заперечення з позиції нових лінгвістичних методів, до яких відносимо *структурні методи*. Водночас у світ виходять праці, у яких засоби вираження заперечення аналізуються з позиції *традиційного емпіризму*. У 60-х та 70-х рр. вчені (Н. Булах, Н. Озерова, Д. Гаантон) публікують розвідки, які продовжують традиції 30-х рр. [1; 3; 12].

Структурна лінгвістика. У роботах першого напрямку структуралістів *таксономічної структуралістики* заперечення не виділяли окремим предметом дослідження. Пізніше, особливо з розповсюдженням *трансформаційної та генеративної граматики*, дослідники все частіше зверталися до заперечення та заперечного висловлення. Із представників таксономічної структурної граматики певне місце аналізу слів із заперечним значенням відводить Ч. Фріз. Відкидаючи традиційну граматику, метою мовного аналізу він вважає граматичний опис, тобто інвентаризацію та систематизацію мовних засобів і можливостей, що дозволяють виражати структурне значення й значення заперечення. Тобто, за Ч. Фрізом, значення можна вивести із синтаксичної структури [5, 45].

Тут центральне місце займає дистрибуція. М. Херріс, наприклад, визначає дистрибуцію того чи іншого елемента як щось загальне, що міститься у всіх оточеннях, у яких він проявляється, тобто як суму всіх (різноманітних) позицій (чи виявів) елемента в співвідношенні з появою інших елементів [15, 15]. Причому мовні елементи класифікують не на основі їхніх значень, а на основі їхнього оточення, позиції, розподілу й контексту. Таким чином, дистрибуція елемента – це сума усіх контекстів, у яких він може з'явитися, на відміну від тих, у яких він не може з'явитися [15, 41–42].

Базуючись на припущеннях, висунутих Г. Гельбігом, про те, що всі структурні знаки є формальними позначеннями, які можна описати термінами чітко визначених форм, кореляцією цих форм та порядком їхнього розташування, що формальні знаки структурних значень діють у системі, Ч. Фріз пропонує нову класифікацію граматичних класів слів, поділяючи слова англійської мови на

чотири класи (1. Імена, 2. Дієслово, 3. Прикметник, 4. Прислівники) із численними підкласами. Розглядаючи слова заперечення з точки зору дистрибуційних класів, виділених на основі тестової рами, Ч. Фріз відносить їх частково до класу 1, частково до класу 4 – до групи «Функціональні слова». До класу 1 вчений відносить слова на зразок *nobody, no one, none та nothing*, оскільки всі вони в канві тесті мають здатність замінити собою слова, належні до певного класу.

У межах класу 4 заперечні слова за своїми функціональними особливостями поділяються на п'ять підкласів із виділених п'ятнадцяти:

1) *no* належить до групи А, перебуваючи у вільній дистрибуції зі словами на зразок: *the, her, every*;

2) *not* – саме по собі складає групу С;

3) *no* також співвідноситься з елементами підкласу D: *still, much*;

4) *not, nor* поруч із такими лексичними одиницями, як *and, or, but, rather than* (згідно з термінологією традиційної граматики це сполучники й сполучні слова), формують групу Е;

5) потенційно самостійний елемент *no* разом з афірмативною відповіддю-реченням *yes* складає групу L.

Варто зауважити, що *not* є складовим елементом двох різних підкласів (С та Е), а *no* – навіть трьох підкласів (А, D, L) у межах класу 4. Проте Ч. Фріз вбачає в цьому певне протиріччя. Власне кажучи, увесь зміст *таксономічного структуралізму* полягає в тому, щоб визначити різноманітні значення та поліфункціональність, котра виявляється в різниці форм та дистрибуції. Можемо стверджувати, погоджуючись із В. Вельте, що заперечення в межах таксономічного структуралізму тільки такою мірою належить до релевантних мовних явищ, якою воно виступає у відомих синтаксичних позиціях у певних поверхневих структурах [19, 81]. Фактично мета таксономічних пошуків зводиться до встановлення дистрибуційних класів.

Г. Штікель та В. Вельте в цитованій вище роботі вказують на недосконалість запропонованого Ч. Фрізом аналізу. Зокрема, ідеться про деяку неповноцінність запропонованих моделей аналізу, що доволі часто зумовлюється довільністю корпусу, обраного для дослідження. Виникає запитання, чому в одних випадках дозволяється синонімія між словом, створеним за допомогою заперечного префікса, і заперечним предикатом, а в інших – ні. З іншого боку, у роботах згаданих вчених немає жодної інформації стосовно граматичного/неграматичного змісту речень, їхньої структурної схожості, двозначності тощо [5, 98].

За граматику Ч. Фріза, усі слова, які займають одне й те ж місце в тій же моделі довільно вибраного вжитку, належать до однієї частини мови. Про недоліки запропонованого Ч. Фрізом мето-

ду виявлення формальних класів слів (зокрема слів – носіїв заперечення) за допомогою тестової рамки свідчить і той факт, що слова, які він відносить до одного класу, не займають ту ж позицію в реченнях [5, 63–66].

У першій фазі *трансформаційної генеративної граматики* заперечне речення в англійській мові розглядалося як результат факультативної трансформації: елемент заперечення *not* вводиться в речення при модальному чи допоміжному дієслові. За відсутності таких дієслів введення заперечної частки (носія заперечення) у речення вимагає низки перетворень, пов'язаних із перенесенням дієслівних ознак із головного дієслова *to do*, яке в таких випадках обов'язково супроводжує заперечення. Таким чином, утворення заперечного речення, згідно з концепцією трансформаційної генеративної граматики поруч із факультативною, вимагає також обов'язкової трансформації. Наприклад, Н. Хомський для опису та уточнення граматичних форм заперечення використовує три граматичні трансформації, з яких одна факультативна, пов'язана із зміною змісту речення (правило *NOT PLACEMENT*), та дві обов'язкові, що не стосуються зміни змісту, проте такі, які змінюють форму речення (правила: *AFFIX HAPPING* та *DO-SUPPORT*) [10, 87].

Запропоновані Н. Хомським трансформаційні правила, пов'язані з перетворенням афірмативного речення в негативне (заперечне), викликають заперечення в дослідників. Ж. Фонтен (J. Fontaine), зокрема, підкреслив, що ідея заперечення, виражена негативною часткою, із точки зору мовознавства виглядає дещо штучною. Основним, на думку Ж. Фонтена, є те, що афірмативність та негативність не знаходяться в ієрархічному співвідношенні [11, 208–231]. У свою чергу Р. Ліз зауважує, що позитивне та негативне речення (два ядерних речення) представлені у формі загальної основи, а заперечення неможливо передати простим трансформаційним правилом [19, 69]. Згодом Р. Ліз пропонує новий підхід до оцінки співвідношення між негативним та афірмативним висловлюваннями, за яким носій заперечення *not* пов'язується зі зміною структури речення та викликає обов'язкову трансформацію, пов'язану з поверхневою позицією заперечення.

Своєрідну інтерпретацію заперечення в межах трансформаційної граматики запропонував Е. Кліма. Основною тезою його праць є те, що різноманітні поверхнево-структурні носії заперечення (заперечні частки, займенники, префікси, дієслова із заперечним значенням та інші) можна описати тим самим абстрактним синтаксично вмотивованим негативним конституентом глибинної структури *-neg*. Різні негативні речення в поверхневій структурі формуються від загального, що знаходиться в основі абстрактного негативного

конституента *-neg*. Різноманіття поверхневої позиції (як форми) носія заперечення є наслідком різних трансформаційних процесів. На думку Е. Кліма, *-neg* має здатність до «пересування» в реченні та поєднується з різними його елементами, притягуючи до себе насамперед квантативи (слова із семою кількості) [17, 246–266]. Е. Кліма вважає заперечення подібним до дієслова категоріальним символом, який виражає граматичні категорії, а не функціональні поняття. Базуючись на положеннях Н. Хомського, символи як граматичні категорії можемо розглядати як складні символи, оскільки кожен із них є комплексом специфічних синтаксичних рис. Е. Кліма вважає, що *-neg* варто відносити або до складних символів, або до компонентів такого складного символу, як «*I*». Із точки зору Е. Кліма, таке твердження є поясненням того, що речення з дієсловами на зразок «сумніватися», «спростувати» поводяться як негативні [17, 310]. Погляди Е. Кліма поділяють багато вчених. Н. Бакрі вважає необґрунтованим зведення всіх можливих випадків мовного заперечення до одного абстрактного заперечення хоча б тому, що типи заперечення є неоднорідними [7, 35–36].

Е. Кліма приділяє багато уваги проблемі семантики заперечення, виділенню сфери його дії в реченні, а також тому, чи стосується воно всього речення (утворює загально-заперечне речення згідно з традиційною термінологією) або тільки певного його компонента (утворює заперечення однієї із частин речення за тією ж термінологією). Суть розробленого Е. Кліма способу полягає в перевірці семантико-граматичної синонімічності речень шляхом додавання до однієї й тієї ж конструкції заперечних сполучникових елементів англійської мови (найчастіше на зразок *neither; not even*). Структурна адекватність подібних речень повинна стверджуватися допустимістю приєднання однієї й тієї ж конструкції відповідно до сполучникового елемента. Якщо семантичне додавання є неприпустимим, можемо зробити висновок, що заперечення виявляється по-різному у двох реченнях, які, здавалося б, є однаковими за структурою [17, 315].

Вдаючись до методу дистрибуції, Е. Кліма за допомогою тестів намагається довести, що заперечна частка *not* належить до того ж парадигматичного класу, що й прислівники на зразок англійських *never; hardly; scarcely; rarely; seldom; barely; little*, які у стверджувальних реченнях протистоять *so, always, almost, usually, sure(ly), frequently, commonly, often, probably, fortunately* та іншим [12, 254].

Уточнити деякі положення Е. Кліма намагається Р. Джекендофф у праці «*An Interpretive Theory of Negation*». На відміну від Е. Кліма, який будує свою концепцію заперечення на синтаксичній основі, Р. Джекендофф в інтерпретації заперечення пропонує керуватися семантичними принципами. Своє завдання він вбачає в тому, щоб дещо роз-

ширити запропоновані Е. Кліма положення щодо розподілу заперечних структур у межах речення. Зокрема, ідеться про заперечення дієслівної фрази (*VP-neg*), яку Е. Кліма не відділяє від загального заперечення речення (Е. Кліма). Р. Джекендофф вважає, що в процесі аналізу можна відмовитися від постулату Дж. Катца та П. Постала, згідно з яким трансформація не передбачає зміни змісту конструкції, котру трансформують. У його роботі пропонуються також нові семантико-інтерпретаційні правила, які стосуються не глибинної, а поверхневої структури [15, 218]. Для розмежування заперечення речення від заперечення його конститuenta (складової частини речення) замість опозитивної фрази зі сполучниковими елементами *not even, and neither*, котру запропонував Е. Кліма, Р. Джекендофф вважає можливим застосувати для цього семантичний тест «Невірним є те, що» («*It is not so that*»), широко використовуваній у логіці. Отже, речення ($X - neg - Y$) є прикладом заперечного речення, якщо можливим є такий перефраз: *It is not so that (X - Y)* [15, 218].

Вивчаючи сферу дії заперечення в реченні, Р. Джекендофф для розмежування двох речень, що містять квантифікатор та відрізняються тільки за місцем розташування маркера заперечення (*Not many arrows hit the target* та *Many arrows didn't hit the target*), вважає необхідним враховувати не тільки глибинну структуру, а й структуру поверхневу. Це необхідно для того, щоб узяти до уваги місце в реченні заперечної частки. Схожі речення, за Р. Джекендоффом, мають спільну глибинну структуру. Це знаходить підтвердження й у тому, що в пасиві ці два речення збігаються: *The target wasn't hit by many arrows* [15, 218]. На думку Р. Джекендоффа, сфера дії заперечення в реченні повинна виявлятися не з позиції синтаксису, а з позиції семантики. Він пропонує докорінно переглянути правило *INDEF - INCORPORATION* (притягіння заперечення індетермінантами), замінивши його правилом *some/any* (згідно з яким індетермінанти в аффірмативних реченнях замінюються відповідними індефінітами).¹ Р. Джекендофф вбачає в таких змінах радше застосування лексичного правила, аніж просту трансформацію.

У свою чергу В. Вельте заперечує запропоноване Р. Джекендоффом правило *some/any*, наводячи приклади, у яких такі квантифікативні слова в заперечному реченні знаходяться, на перший погляд, у відносинах вільної дистрибуції [19, 110–111]. Проте слова-квантифікатори в підрядних реченнях, залежних від заперечних, поводяться по-іншому, ніж у самому заперечному реченні.

У зв'язку із цим доречним є зауваження П. Атталья щодо розмежування типів заперечення, зокрема, заперечення речення та заперечення його

компонента. Враховуючи внесок Р. Джекендоффа у цю галузь дослідження, П. Атталь стверджує, що важко виробити послідовний семантичний критерій для виявлення різних типів заперечних структур [6, 110].

Свою позицію стосовно поверхневої структури також переглядає Н. Хомський в праці «*Deep Structure, Surface Structure and Semantic Interpretation*» 1971 р. [10]. Обґрунтовуючи свою точку зору, Н. Хомський оперує такими категоріями, як супрасегментація, фокус, пресупозиція, вивчає співвідношення сфери дії заперечення й квантативних слів тощо. Переорієнтація теоретичних положень трансформаційної граматики Н. Хомського значною мірою пов'язана з інтерпретацією мовного заперечення. Дослідник припускає, що для правильної інтерпретації окремих речень недостатньо розглядати їх тільки на рівні глибинної структури, а потрібно звернутися до різних аспектів їхньої поверхневої реалізації. На думку Н. Хомського, семантична форма (зміст) речення визначається глибинною структурою. Водночас варто враховувати й деякі аспекти поверхневої структури. Проте вже в іншій праці «*Reflection of Language*» автор стверджує, що поверхнева структура є визначальною в інтерпретації змісту речення в деяких випадках, наприклад, коли висловлення, які збігаються за своїм лексико-граматичним складом, мають одну загальну структуру, проте різняться між собою за змістом, зумовленим відмінностями інтонаційної структури, а також різними пресупозиціями. Для вірної інтерпретації двозначних заперечних речень Н. Хомський вважає необхідним керуватися фразою, на яку не падає наголос [10, 27].

Отже, заперечення є одним із центральних ключових понять, що використовується в різних галузях знання: філософії, формальній і математичній логіці, мовознавстві. Сутність логічного заперечення, яке розглядається як член опозиції *заперечення - твердження*, не можна досягнути без звернення до фактів реальної дійсності. Заперечення та твердження розуміємо як дві взаємовиключні та взаємопроникаючі протилежності, діалектична єдність яких виявляється й у мові, при цьому граматичне заперечення може взаємодіяти й з іншими мовними явищами.

Вивчення логічного заперечення надзвичайно важливе для мовознавців, оскільки зрештою воно є основою для граматичного заперечення. Логічні формули допомагають виявити стрижень мовного явища та знайти змістові інваріанти, необхідні для перетворення висловлень. З іншого боку, не можна забувати й про те, що поняття заперечення, як і багато інших понять, було запозичене логікою з лінгвістики. Поняття заперечення

¹ Терміни індетермінанти та індефініти використовує П. Атталь для розмежування неозначених займенників та прислівників в аффірмативних та негативних реченнях, відповідно [1, 104].

в логіці предикатів та операція заперечення в логіці висловлень виявляють залежність від мовного явища заперечення. Заперечення як особливе мовне явище неможливо цілком звести до логічного заперечення. Відмінності між логічним та граматичним запереченням узгоджуються з вченням про мовні значення, притаманні кожній мові, та складають її самобутність і специфіку. Ось чому кожна мова характеризується своїми значеннями, які мають певний зміст. Проте цей зміст не у всіх основних рисах збігається зі змістом логічних категорій.

У статті запропоновано огляд різних підходів до тлумачення проблеми заперечення на певних етапах розвитку мовознавства та його вираження в природній мові. Важливим є розуміння феномену заперечення в універсальних граматиках минулого, а також вплив представників різних напрямів лінгвістики на характеристику заперечення.

У різний час проблема класифікації заперечення англійської мови цікавила представників трансформаційної генеративної граматики, вчених-структуралістів, традиціоналістів та ін. На сучасному етапі розвитку науки про мову важливим питанням є розуміння категорії заперечення в межах сфери дії заперечення (*Scope of Negation*). Також в останні десятиріччя зростає інтерес до заперечення, а з ним – і кількість досліджень із цього питання в англійській мові в діахронії. Існує окремий напрям дослідження заперечних конструкцій певних авторів чи певних творів у традиційній англійській літературі. Важливим є те, що сучасні дослідження у сфері негачії стосуються, зокрема, діалектів англійської мови.

Отже, хоча явище заперечення було детально вивчене у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві на різних етапах розвитку мовної науки, але воно потребує подальшого дослідження.

Література

1. Булах Н.А. Средства отрицания в немецком литературном языке / Н.А. Булах // Ученые записки Ярославского педагогического института. – 1962. – Вып. 57. – С. 334.
2. Гетманова А.Д. Отрицание в системе формальной логики / А.Д. Гетманова. – М. : МГПИ, 1972. – 139 с.
3. Озерова Н.Г. Средства выражения отрицания в русском и украинском языках / Н.Г. Озерова. – К. : Наукова думка, 1978. – 118 с.
4. Твардовський К. Уявлення й поняття / К. Твардовський // Філософія. – Львів : [б. в.], 1898. – 132 с.
5. Фриз Ч. «Школа» Блумфилда / Ч. Фриз // Новое в лингвистике. – 1965. – Вып. 4. – 21 с.
6. Attal P. Grammaire et usage de l'anglais / P. Attal. – Paris : Duculot, 1987. – 239 p.
7. Bacri N. Fonctionnement de la négation: Etude psycholinguistique d'un problème d'énonciation / N. Bacri. – Paris : EHESS, 1995. – 196 p.
8. Boysson-Bardies B. Negation et performance linguistique (Connaissance et langage) / B. Boysson-Bardies. – Paris : Mouton, 1976. – 134 p.
9. Brunot F. Précis de la grammaire historique de la langue française / F. Brunot. – Paris : Masson, 1949. – 641 p.
10. Chomsky N. Knowledge of Language / N. Chomsky. – New York : Praeger, 1986. – 307 p.
11. Fontaine J.A. Potebnja, figure de la linguistique russe du XIXe siècle / J.A. Fontaine // Histoire Épistémologie Langage. Fasc. 2 : Une familière étrangeté : La linguistique russe et soviétique. – 1995. – Vol. 17. – P. 95–111.
12. Gaatone D. Étude descriptive du système de la négation en français contemporain / D. Gaatone. – Geneva : Librairie Droz, 1971. – 101 p.
13. Harris R.A. The Linguistics Wars / R.A. Harris. – New York : Oxford Univ. Press, 1995. – P. 368.
14. Horn L. A natural history of negation / L. Horn. – London ; Chicago : University of Chicago Press, 1989. – 684 p.
15. Jackendoff R. An interpretive theory of negation / R. Jackendoff // Foundations of language. – 1969. – № 5. – P. 218–241.
16. Jackendoff R. Quantifiers in English / R. Jackendoff // Foundations of language. – 1968. – № 4. – P. 422–442.
17. Klima E.S. Negation in English / E.S. Klima, J.A. Fodor, J.J. Katz // The structure of language. – Englewood Hills : Prentice Hall, 1964. – P. 246–323.
18. Lasnik H. The who/whom puzzle : On the preservation of an archaic feature / H. Lasnik, N. Sobin // Natural Language and Linguistic Theory. – 2000. – № 18. – P. 343–371.
19. Lees R. The Basis of Glottochronology. Language / R. Lees. – New York : Walter de Gruyter, 1953. – 29 p.
20. Seiler H. Possession as an Operational Dimension of Language (LUS 2) / H. Seiler. – Tübingen : Narr, 1983. – 267 p.
21. Stickel G. Untersuchungen zur Negation im heutigen Deutsch / G. Stickel. – Braunschweig : Vieweg, 1970. – 242 s.
22. Tottie G. Where do negative sentences come from? / G. Tottie // Studia linguistica. – 1982. – № 36. – P. 88–105.